Ort. 1970/ nr 2

RESPONSABILITATEA CREŞTINĂ

de Pr. Prof. D. STĂNILOAE

Responsabilitatea interumană naturală

Cuvîntul nu transmite de la subiect la subiect numai înţelesuri. El transmite şi putere. Aceasta se observă mai ales la cuvîntul de îndemn, de încurajare, la cuvîntul care exprimă o încredere în cel căruia i se adresează. El transmite de la adresant la adresat puterea de a face un bine sau de a se opune unui rău.

Desigur, cuvîntul poate şi paraliza puterile celui căruia îi este adresat, prin lipsa de încredere, de preţuire, de iubire, prin critica neiubitoare manifestată faţă de acela şi faţă de ceea ce poate el face. Dar şi în aceasta se vede că în cuvînt e o putere; căci a paraliza o putere ţine tot de o anumită putere.

1. Dar nu numai cuvintele cu o evidentă sarcină afectivă, pozitivă sau negativă, degajează putere, ci şi cuvintele care nu par să aibă o astfel de sarcină.

Orice cuvînt provoacă în cel căruia îi este adresat un răspuns de aprobare sau de dezaprobare. Fie că răspunsul e rostit cu o voce tare de către acela, fie că e reţinut în interiorul aceluia. Orice cuvînt provoacă prin urmare în subiectul căruia îi este adresat o *mişcare* de reacţie conştientă, care se numeşte *răspuns*. În cuvîntul primului subiect e dată nu numai intenţia, ci şi puterea de a provoca mişcarea de răspuns. Primul cuvînt e o *chemare* adresată de un subiect celuilalt subiect (sau celorlalte), iar chemarea înseamnă intenţia şi implică puterea de a provoca un răspuns. Primul cuvînt ca chemare implică în sine al doilea cuvînt ca răspuns, iar al doilea cuvînt ca răspuns presupune primul cuvînt ca chemare. Nu există unul fără altul. Nimeni nu vorbeşte fără a aştepta şi a provoca un răspuns şi nimeni nu răspunde fără a fi provocat de o chemare. Orice subiect prin faptul că vorbeşte e legat de un alt subiect care îi răspunde sau care îl provoacă să vorbească; orice subiect conştient are implicată în calitatea sa de cuvîntător existenţa altui subiect şi legătura ontologică cu el.

2. Dar legătura aceasta are un caracter activ. În cuvîntul omului nu se exprimă o legătură statică a lui cu celălalt, ci o legătură dinamică. Omul nu vorbeşte pentru că îi vine pofta să vorbească şi pentru că în hotărîrea de a vorbi descoperă conştiinţa legăturii sale cu celălalt, ci e incitat să vorbească de celălalt în baza legăturii sale nu numai exterioare, ci fiinţiale cu celălalt. Fie că cheamă, fie că răspunde, el e împins la aceasta de celălalt; adică nu numai de faptul că

este subiect cuvîntător, ci și de faptul că este subiect cuvîntător într-o legătură ființială cu celălalt, ca subiect cuvîntător.

În cuvînt se actualizează forța de mișcare a unui subiect asupra celuilalt, forța de mișcare a celui ce cheamă asupra celui chemat, dar și forța de mișcare a celui chemat asupra celui ce cheamă, prin simpla lui prezență de subiect care poate asculta și deci și răspunde. Chiar conștiința că cineva îl poate asculta și deci îi poate răspunde mișcă subiectul care cheamă la vorbire. Iar conștiința aceasta are o bază în dualitatea ontologică a subiectului uman, în faptul că e legat de celălalt în mod ființial. Cuvîntul mișcă și e mișcat, printr-o mișcare tranzitivă reciprocă între cei doi care vorbesc. Cel ce cheamă mișcă pe cel chemat și viceversa. Ei sînt prinși într-o mișcare circulară de la unul la altul. Cel ce mișcă chemînd nu pune pe cel chemat într-o mișcare îndreptată mai departe, spre altul, ci într-o mișcare care atrage spre sine pe cel chemat. Mișcarea celui ce cheamă spre cel chemat se transformă în acela într-o mișcare a lui spre cel ce-l cheamă. Cel chemat este pus prin chemare într-o referință actuală cu cel ce-l cheamă. În aceasta se vede că în mișcarea celui chemat spre cel ce-l cheamă se propagă forța celui ce-l cheamă. Mișcarea celui ce cheamă, exercitîndu-se asupra celui chemat, se convertește în acela în mișcare de întoarcere a lui spre cel ce cheamă. Dar în întoarcerea acestei mișcări spre cel ce cheamă nu e numai o mișcare a celui ce cheamă; ea a devenit și mișcarea celui chemat.

În răspuns continuă să se exercite forța celui ce cheamă, dar ea a devenit și mișcarea celui chemat. Făcîndu-și proprie mișcarea celui ce-l cheamă, cel chemat a transformat-o în mișcare de răspuns.

Propriu-zis, mișcarea fiecăruia e și mișcarea celuilalt; e o mișcare sinergică. Mișcarea celui ce cheamă e și mișcarea celui ce-l face pe acesta să-l cheme și, invers, mișcarea de răspuns a celui chemat spre cel ce cheamă e și mișcarea celui ce-l cheamă.

Desigur, mișcarea de răspuns poate să se manifeste și în cuvinte sau acte îndreptate de cel chemat spre alții. Dar ea e, chiar în această orientare și formă, în primul rînd un răspuns dat celui ce l-a solicitat, celui ce l-a provocat la anumite cuvinte și acte către alții. Dialogul între doi e un focar din care se propagă raze spre alții, constituindu-se alte dialoguri; dar totdeauna aceste noi dialoguri pornesc de la un anumit dialog ca centru al lor. Rînd pe rînd un anumit dialog e centru al altor dialoguri.

3. Dar rostul cuvîntului nu e să cheme simplu pe cel chemat spre cel ce cheamă sau să demonstreze prin răspuns această întoarcere. Cuvîntul descoperă și o intenție de viitor la cel ce cheamă, cu dorința de a-l mișca spre acel viitor și pe cel chemat.

Omul vorbește pentru că nu se mulțumește cu starea prezentă a sa și a lucrurilor. Cuvîntul descoperă dimensiunea de viitor la care gîndește cineva. De aceea el luminează ceva ce nu se vede. Dacă omul vorbește și de trecut, sau de natura prezentă a unor lucruri (știința), o face pentru a trage concluzii pentru ceea ce poate și vrea să facă în viitor pe baza cunoașterii lor.

Prezentul, fără deschiderea posibilităților și tensiunilor sale viitoare prin cuvînt, lasă totul în întuneric. Lumina o aduce cuvîntul prin descoperirea dimensiunii viitorului. Cuvîntul are un rost revelator profetic, sau rostul de a promova o realitate prezentă spre un viitor al ei.

Omul descoperă altuia intențiile sale de viitor, pentru că nu e mulțumit să meargă singur spre acel viitor, sau nu poate să meargă singur; el nu poate merge efectiv spre viitor decît cu celălalt sau cu ceilalți, sau măcar cu aprobarea lor. Prin cuvînt, omul îndeamnă pe ceilalți spre acel viitor, sau îi atrage spre el, ori le cere aprobarea pentru acel viitor, pentru că el însuși vede o perspectivă viitoare și se simte atras spre ea.

4. Dacă cuvîntul, ca chemare a altuia spre cel ce cheamă și spre un viitor, înseamnă o mișcare exercitată asupra celui chemat, care devine ca răspuns mișcarea celui chemat spre cel ce-l cheamă și o împreună-mișcare spre un viitor comun, între cuvînt și faptă nu e nici o separație. Nu se poate cugeta faptă fără cuvînt și cuvînt care să nu implice, cînd e nevoie, o faptă mai mult sau mai puțin eficientă. Dacă cuvîntul este o mișcare cu efect în ordinea interpersonală spirituală, fapta este mișcarea cuvîntului prelungită în ordinea lucrurilor, pentru a face mai eficientă chemarea sau răspunsul ce se mișcă de la persoană la persoană, sau de la o persoană asupra celeilalte persoane și pentru a duce realitatea spre acel viitor. Cel ce adresează un apel altei persoane, pentru a o pune în referință cu sine și în același timp spre a o solidariza în înaintarea spre un viitor, demonstrează interesul pentru acea persoană și credința în puterea realizării viitorului comun, vorbindu-i și cu fapta în ordinea lucrurilor; cel ce răspunde acelui apel își demonstrează, cînd e nevoie, sinceritatea răspunsului, sinceritatea voinței de a merge împreună spre acel viitor, de asemenea și prin punerea ființei sale spirituale-corporale, aflătoare în contextul realității obiective, sau a unor lucruri, la dispoziția celui ce și-a mărturisit intențiile aceluia și în mișcarea spre viitorul indicat de acela.

Faptele constituie și ele un dialog între persoane, chiar dacă sînt îndreptate spre lucruri. Faptele înfățișează și mai efectiv caracterul profetic și transformator manifestat în cuvinte. Ele sînt nu un dialog paralel la cel săvîrșit prin cuvinte, ci dialogul prin cuvinte extins și făcut eficient de fiecare partener asupra persoanei spiritual-corporale proprii, sau asupra lucrurilor care țin de persoane. Prin aceasta acțiunea cuvîntului unui subiect asupra subiectului partener e mai eficace.

Orice faptă e mărturia și realizarea unei stări viitoare a logosului persoanei proprii și al lucrurilor de care poate dispune; executarea unui proiect. Iar proiectul e sensul viitor al persoanei proprii sau al unor lucruri, formulat mai întîi ca un cuvînt interior; e chipul viitor al persoanei proprii și a altuia și al lucrurilor în al cărui context se află persoana proprie și a celuilalt sau a celorlalți. Fapta dovedește caracterul dinamic al logosului ființelor noastre și al lucrurilor în al căror context ne aflăm și pornirea spre realizarea unei faze viitoare din drumul logosului lor spre ținta desăvîrșită. Prin faptă cineva vrea să realizeze faza viitoare a logosului lucrurilor, descoperită cuiva prin

cuvînt, pentru ca și acela să se angajeze pe drumul realizării acelei faze. Fapta e o exprimare și o pășire spre eficiență a cuvîntului ca chip viitor al logosului lucrurilor. Cuvîntul e proiectul, fapta e realizarea chipului viitor al lucrurilor. De aceea fără proiect nu există faptă, iar fără faptă proiectul e ceva nedeplin și fără putere.

5. Dar dacă fapta e ducerea cuvîntului la capăt, iar cuvîntul e începutul mișcării ce se îndeplinește în faptă și la cuvînt participă ambii interlocutori, fapta e și ea într-un fel produsă de amîndoi. Fapta mea e rezultatul deplin al mișcării produsă în mine de cel ce mă provoacă la răspuns, mișcare în care s-a convertit mișcarea pornită de la el. Sau fapta celui ce adresează o chemare e și ea provocată de cel ce așteaptă chemarea.

Din toate acestea reiese că fiecare subiect conștient aflîndu-se în legătură ontologică și activă cu alt subiect conștient, are în sine un dinamism dialogic, o tensiune dialogică, prin care subiectele se susțin reciproc într-un proces spiritual de desăvîrșire. Subiectele formează împreună un fel de diptic aflat într-o mișcare de desăvîrșire a sa, ce se propagă simultan de la fiecare membrană la cealaltă, înscriindu-se în fiecare prin cealaltă, un desen de tot mai mare finețe. Mai bine-zis, fiecare subiect e în nenumărate relații dialogice cu alte subiecte, comunicînd fiecăreia din subiectele cu care se află în relație dialogică bogăție adunată în relația dialogică cu altele.

Responsabilitatea pentru semeni în fața lui Dumnezeu

Aspectele enumerate ale legăturii dinamice între subiecte prin cuvînt și faptă există și între Dumnezeu și oameni, dar cu deosebirile ce le comportă faptul că aci un partener este Dumnezeu.

1. Între subiectele umane nu există nici unul în poziția permanentă a partenerului prim. Fiecare om e rînd pe rînd în rolul celui ce cheamă și e chemat, a celui ce cere un răspuns și dă un răspuns. Fiecare om e nu numai el responsabil față de alții, ci-l are și pe celălalt responsabil față de sine. Dar în raportul dintre Dumnezeu și om, numai omul este responsabil; sau: omul e numai în rolul de responsabil, nu și în rolul celui ce impune lui Dumnezeu un răspuns, o responsabilitate, în mod necesar. Poate și în acest sens spune Sfîntul Maxim Mărturisitorul că Dumnezeu e în afară de relații (ἄσχετος). Desigur, omul cere și el uneori lui Dumnezeu un răspuns, dar în acest răspuns Dumnezeu rămîne liber și suveran. El nu e responsabil față de om: «Cine ești tu, o, omule, ca să te sfădești cu Dumnezeu? Oare, vasul de lut va zice către cel ce l-a făcut: «De ce m-ai făcut așa?» (Rom. VIII, 20).

În raport cu Dumnezeu, omul se experiază pe sine exclusiv ca răspunzător, deci ca ascultător. Dumnezeu este cel care-l cheamă pe om la împlinirea unor datorii, iar omul este cel ce ascultă și răspunde. Dar aceasta înseamnă că omul simte în cuvîntul lui Dumnezeu o forță neasemănat mai mare decît în cuvîntul semenului său. Aceasta în-

seamnă că se simte chemat să răspundă, sau să vorbească răspunzînd, de «un glas» pe care nu-l poate face neauzit. Împlinirea rolului său în dialogul cu Dumnezeu rezultă ca o constrîngere morală de neocolit. De aceea şi rolul lui Dumnezeu în acest dialog se impune cu o evidenţă şi cu o presiune necondiţionată. De aceea Sfînta Scriptură consideră morţi spiritual pe cei ce nu aud cuvîntul lui Dumnezeu; sau ia în derîdere idolii care nu pot grăi şi nu pot auzi cererea omului (I Regi XVIII, 27). Căci în experienţa lui Dumnezeu ca partener de supremă presiune spirituală în dialogul cu omul intră şi simţirea că El aude, că El ascultă, aşa cum în dialogul interuman ascultarea ca faptă a partenerului e tot aşa de viu experiată de partenerul care vorbeşte, ca şi răspunsul lui sonor (Ps. XXXIII, 4, 6, 17; XXXII, 2; XIX, 8; XVIII, 8; XVI, 6 etc.). Sfînta Scriptură condamnă orice idolatrie sau panteism pentru că ele implică negarea dialogului între Dumnezeu şi om, divinitatea fiind considerată impersonală. Omul este, în concepţia panteistă, singur; el nu e cu adevărat răspunzător în faţa unui subiect suprem.

Despre semenul nostru ştim că ne vorbeşte pentru că auzim cuvîntul lui în mod sonor. Dar despre Dumnezeu ştim cu atît mai sigur că ne vorbeşte cu cît trăim mai intens presiunea spirituală a cererilor Lui obligatorii în conştiinţa noastră. La urma urmelor forţa obligatorie a cuvîntului semenului asupra noastră, e tot o chestiune de experienţă spirituală, de experienţă a importanţei Lui, ca realitate spirituală; a importanţei necondiţionate de a-i vorbi şi de a-i răspunde, nu numai pentru el ci şi pentru noi înşine.

Într-un fel noi creştinii trăim sentimentul unei responsabilităţi necondiţionate şi faţă de semenul nostru. Dar nu ne putem explica această responsabilitate necondiţionată din ceea ce ne procură cunoştinţa empirică despre el. Numai din credinţa în importanţa veşnică a fiinţei lui şi a noastră ne putem explica această responsabilitate necondiţionată. Numai credinţa că de împlinirea conştiincioasă a îndatoririlor noastre faţă de El atîrnă nu o fericire trecătoare, ci una netrecătoare a lui şi a noastră, poate explica forţa necondiţionată cu care ni se impune obligaţia acestei împliniri. Responsabilitatea aceasta o trăim înainte de a întreprinde vreo fundamentare logică a unei astfel de credinţe; sau ea e trăită de oameni care nu simt trebuinţa să facă peste tot această fundamentare. Aceasta înseamnă că trăirea acestei responsabilităţi necondiţionate faţă de semenii noştri e sădită în fiinţa noastră, şi se impune cu o forţă incomparabil mai mare decît orice argumentare logică a ei. Noi sîntem creaţi cu o asemenea responsabilitate şi ţinuţi tot timpul sub presiunea ei necondiţionată. Iar ea nu e decît vibraţia noastră necesară, replica ce ne este impusă de fiinţa noastră la un «cuvînt» de absolută autoritate care îşi impune în noi «răspunsul» pe măsura lui. Noi sîntem puşi şi ţinuţi într-o referinţă faţă de Cel ce ne revendică cu autoritate absolută, dar în cadrul acestei referinţe trebuie să împlinim cu o conştiinciozitate absolută tot ce cere El să facem pentru desăvîrşirea noastră şi pentru a celorlalţi semeni.

Am spus mai înainte că noi adresăm chemarea, solicitarea, revendicarea noastră semenului nostru, provocaţi oarecum de el însuşi, iar el ne răspunde provocat, la rîndul lui, de noi înşine. Am spus că există în noi o tensiune spre celălalt, în calitatea noastră de fiinţe vorbitoare. Dar acum e momentul de a adăuga că noi îl revendicăm pe celălalt ca să ne răspundă la ceea ce îi cerem, ca să facă el însuşi drumul unei desăvîrşiri proprii cu noi şi drumul unei perfecţionări a realităţii, pentru că sîntem mînaţi la aceasta de revendicarea lui Dumnezeu, ca factor şi autoritate supremă a noastră. Dumnezeu ne mişcă să-i răspundem şi să cerem şi altora să-i răspundă împreună cu noi. Dumnezeu îl face pe semenul meu să-i răspundă şi să-mi ceară şi mie să-i răspund lui însuşi şi prin el lui Dumnezeu, cu fiinţa mea şi cu tot ce pot face eu pentru îmbunătăţirea relaţiilor mele cu el în cadrul cosmosului în al cărui context ne aflăm.

Cain simte că Dumnezeu a pus asupra lui o răspundere pentru fratele său ucis şi de aceea caută să se scuture de ea tocmai în faţa lui Dumnezeu; se revoltă că i s-a pus această răspundere, că i se cere socoteală pentru că n-a împlinit-o: «Oare, sînt eu păzitorul fratelui meu?», răspunde Cain la întrebarea lui Dumnezeu: «Unde este Abel, fratele tău?» (Fac. IV, 9). Cartea Facerii spune mai departe: «Şi a purces Cain *din* faţa lui Dumnezeu» (Fac. IV, 16). Refuzul de a răspunde lui Dumnezeu duce la ieşirea din raportul direct cu Dumnezeu, sau mai degrabă la voinţa de a ieşi, căci deplin nu se poate ieşi niciodată. Dar acela refuză să răspundă şi semenilor săi. Responsabilitatea creştinului faţă de semeni, răspunsul la cererea lor, îşi soarbe intensitatea obligatorie din răspunsul la revendicarea lui Dumnezeu. Cine dintre noi refuză să răspundă lui Dumnezeu cît trăieşte pe pămînt, va răspunde în faţa judecăţii lui Dumnezeu din viaţa viitoare. «Astfel, fiecare va da seama pentru sine lui Dumnezeu», spune Sfîntul Apostol Pavel (Rom. XVI, 12). Va răspunde însă şi pentru semenii săi, pentru care, nevoind să răspundă în viaţa aceasta, a voit să scape şi de responsabilitatea faţă de Dumnezeu.

Credincioşii ortodocşi se roagă de fiecare dată la sfînta liturghie pentru «răspuns bun la înfricoşata judecată a lui Dumnezeu». Dar cuvîntul lui Dumnezeu se exercită ca o judecată asupra credinciosului încă în viaţa pămîntească, prin toate mustrările impuse conştiinţei. Dialogul viu, dramatic şi efectiv între Dumnezeu şi om se face în interiorul credinciosului şi în viaţa pămîntească prin ascuţişul poruncii Lui, simţită dureros de conştiinţa datoriei de a o împlini, trecînd peste orice comoditate: «Viu este cuvîntul lui Dumnezeu... şi destoinic să judece simţirile şi judecăţile inimii» (Evr. IV, 12).

În acest dialog dramatic şi tulburător, credinciosul e făcut de Dumnezeu răspunzător pentru semenii săi. Astfel, creştinii sînt legaţi dialogic, în mod strîns, prin Dumnezeu. Unul are puterea şi simte pornirea să revendice pe celălalt cu adevărat şi acela simte presiunea şi are puterea să răspundă cu adevărat, pentru că amîndoi sînt în raport dialogic cu Dumnezeu, pentru că fiecare trăieşte cu toată intensitatea cuvîntul revendicator al lui Dumnezeu. Creştinii sînt fiinţe

vorbitoare, sau revendicatoare și răspunzătoare, cu adevărat, întrucît le vorbește Dumnezeu și întrucît conservă în ei înșiși întreaga capacitate de vibrație la cuvîntul lui Dumnezeu, întreaga sensibilitate ascultătoare și responsabilă față de Dumnezeu. Vorbindu-și unul altuia, sau revendicîndu-se și răspunzîndu-și, credincioșii răspund lui Dumnezeu; dacă-și vorbesc fără sentiment de răspundere, îi răspund lui Dumnezeu în acest mod, precum dacă-și vorbesc cu un sentiment de răspundere, îi răspund lui Dumnezeu astfel. Cu cît se simte cineva mai legat dialogic față de semeni, cu atît se simte mai legat dialogic de Dumnezeu și invers.

Viața ființelor spirituale are un caracter dialogic: revendicare și răspuns. Dar aceasta înseamnă că ființele acestea sînt într-o referință dialogică față de însuși subiectul care le-a creat cu această obligativitate ființială de răspundere, și le susține în această stare prin revendicare.

Dumnezeu nu vorbește oamenilor ca oamenii. Dar îi face să se simtă agrăiți de El. El produce în ei sentimentul că sînt revendicați și că trebuie să răspundă acestei revendicări; că sînt revendicați și că trebuie să răspundă în fiecare situație, potrivit acelei situații, pentru a realiza pasul următor cerut de Dumnezeu în dezvoltarea ființei lor, pe linia unei sensibilizări a responsabilității lor, sau acea reparare care e cerută de defectul în care se află, sau acea comportare față de semeni și față de lume, care e cerută de situație.

S-a spus că omul se descoperă ca *eu* în relația cu *tu* [1]. Iar relația cu *tu* o trăiește în mod deplin cînd se experiază ca responsabil față de Dumnezeu. Aceasta înseamnă că se experiază ca *eu* prin faptul că răspunde revendicării lui Dumnezeu. Oamenii se experiază ca *eu-tu* prin faptul că sînt ființe cuvîntătoare [2]. Dar sînt ființe cuvîntătoare prin faptul că se simt răspunzători. Iar întrucît în răspunderea unuia față de altul credincioșii își trăiesc răspunderea lor față de Dumnezeu, ei se experiază ca *eu-tu* prin răspunderea lor față de Dumnezeu. În răspunderea față de Dumnezeu, am experiența lui Dumnezeu ca *Tu* al meu, sau fiecare se experiază pe sine ca *eu* înaintea lui Dumnezeu.

Intensitatea existenței propriului *eu* o trăiesc în relație cu un *tu*, pentru că în acest *tu* trăiesc cu intensitate existența a cuiva deosebit de mine, a unui zid subiectiv și voluntar peste care nu pot trece, care mă întoarce spre mine însumi, cu o ireductibilă forță spirituală. Dar atunci în experiența lui Dumnezeu ca *Tu* de supremă intensitate am experiența de supremă intensitate a propriului eu. Altfel totul poate să se înmoaie, în ceața unei părute existențe.

Desigur, experiența lui *tu* uman sau divin este dincolo de cuvînt; ele sînt realități apofatice, indefinibile. Dar aceasta nu înseamnă că sînt

---

1. Martin Buber, *Ich und Du*, Berlin, 1936.

2. F. Ebner, *Das Wort und die geistigen realitäten*, p. 21: «Durh *das Wort... ist das Verhältnis des Ichs zum Du*», Th. Steinbücher, *Der Umbruch des Denkens*, p. 137: «Im Worte enhült sich das Ich und das Du in seinem Sein und zugleich im seinem gegenseitigen Verbundensein».

cu totul în afară de experiență, de trăire, cum afirmă Martin Buber [3]. Relația pe care el o recunoaște, este ea însăși o experiență. Experiența lor apare foarte accentuată în cuvîntul lor, în intenția lor presantă, îndreptată spre *mine* [4], care în cazul lui *tu* uman o sesizez prin articulare sonoră, iar în cazul lui *Tu* divin ca o presiune spirituală directă, care produce în mine intensitatea unei răspunderi necondiționate.

E simptomatic că literatura de azi (de exemplu teatrul lui Eugen Ionescu) înfățișează oameni care nu mai comunică în vorbire cu nimeni; fiecare își urmărește monologul lui, fără să mai țină seama de ce spun ceilalți. Creștinii aceștia, ieșiți din relația *eu-tu* cu Dumnezeu, au ieșit din relația *eu-tu* cu celălalt; sau viceversa. Ei nu mai sînt ființe răspunzătoare, responsabile. Dar ei simt totuși trebuința să vorbească. Se mulțumesc însă în locul unui *tu* real, cu un *tu* constituit din ființa lor. Ei dezvoltă acest fenomen de dedublare pînă la schizofrenie.

Sfîntul Grigore de Nisa spune: «Căderea din cel cu adevărat existent este corupere și descopunere adevărată a celui ce ființează, căci cum ar fi în existență cel ce nu e în cel existent» [5]. Dar creștinul rămîne în existență prin faptul că rămîne în atîrnare dialogică de cel cu adevărat existent. Cel ce cade din el înaintează într-un infinit al descompunerii și de aceea nu găsește infinitatea adevărată. Numai în relația cu *Tu*-divin credinciosul se află în infinitul real care odihnește. Acesta e nu numai în mișcare ci și în stabilitate.

Nu degeaba Epistola către Evrei face intrarea credinciosului în odihna lui Dumnezeu dependentă de auzirea glasului Lui și vorbește în această legătură de caracterul viu și pătrunzător al cuvîntului lui Dumnezeu (Evr. XII, 4, 7—12). Preocuparea de lucruri nu e odihnă, căci omul nu trăiește în ele misterul infinitului; în relația interumană *eu-tu* se găsește odihnă numai dacă la baza ei stă relația *eu-tu* cu Dumnezeu. În acest caz chiar și în privirea lucrurilor este o odihnă. Odihna în Dumnezeu e trăită ca un «astăzi», ca o stabilitate prezentă, deși această stabilitate nu exclude o mișcare în ea ca adîncire, fiind o «stabilitate mobilă», sau o «mișcare stabilă», cum spune Sfîntul Grigore de Nisa.

Cine se află în dialogul cu *Tu*-suprem a ieșit din starea singularizată a admirației ireale a trecutului propriu, sau din închipuirea fantasmagorică a viitoarei perfecțiuni a eului propriu. Responsabilitatea prezentă în dialog e un început al responsabilității pentru viitor și al căinței pentru trecut. «Dumnezeu hotărăște din nou o zi, astăzi, spunînd prin gura lui David: «Dacă veți auzi astăzi glasul Lui, nu învîrtoșați inimile voastre... pentru că cine a intrat în odihna lui Dumnezeu

3. Martin Buber, *op. cit.*, p. 16: «Den Menschen zu dem ich Du sage, erfahre ich nicht. Aber ich stehe, in der Bezienng zu ihm. Erst wenn ich daraus trete, erfahre ich ihn wieder. Erfahrung ist Du-Ferne». 4. John Cullberg, *Das Du und die Wirklichkeit*.

5. *In Psalmos*, Lib. II, cap. XIII, P. G., XLIV, 565.

a odihnit și el de lucrurile lui, precum Dumnezeu de ale Sale» (Evr. IV, 7). Neauzirea cuvîntului lui Dumnezeu e o insensibilitate, o învîrtoșare spirituală, o rămînere în afară de spiritualitatea infinită unde se află odihna comuniunii perfecte.

2. Dar așa cum dialogul între oameni are un caracter activ, tot așa și dialogul dintre Dumnezeu și oameni are un astfel de caracter. În parte chiar în mișcarea exercitată de cuvîntul uman revendicator și răspunzător se prelungește forța cuvîntului lui Dumnezeu. De aceea nu se poate face separație între actul și cuvîntul revendicator al lui Dumnezeu, exercitat asupra credinciosului, și între actul și cuvîntul revendicator și răspunzător al acestuia față de semenii săi. «Iubirea lui Dumnezeu este în iubirea omului, iubirea omului este preluată în iubirea lui Dumnezeu și sînt unite fără confuzie și fără separație» [6].

În mișcarea creată, cuvîntătoare și făptuitoare, a credinciosului se află și energia divină necreată, care produce mișcarea creată a credinciosului. «Viu este cuvîntul lui Dumnezeu și lucrător și mai ascuțit decît orice sabie cu două tăișuri și pătrunde pînă la despărțitura dintre suflet și trup, dintre încheieturi și mădulare» (Evr. IV, 12). Prin «ascuțișul» lui, cuvîntul dumnezeiesc trezește o sensibilitate spirituală oarecum dureroasă, obligînd pe credincios să-l ia la cunoștință și să se conformeze lui, adică să-i răspundă.

Energiile necreate divine lucrează asupra ființelor umane avînd forma unor *logoi*, a unor rațiuni active, a unor impulsuri prin care le duc spre ținte viitoare de îndeplinit în viața lor și a lumii. Astfel chiar în rațiunile-scopuri ale creștinului, sînt active rațiunile-scopuri ale lui Dumnezeu. Energiile necreate divine intră în relație cu spiritul uman, luînd forma unor rațiuni active. Rațiunile sînt virtual inerente energiilor divine; rațiunile au un caracter energetic. Pe de altă parte, energiile-rațiuni sînt îndreptate spre creaturi și îndreaptă creaturile spre chipurile (τρόποι) viitoare, superioare ale lor. Energiile necreate duc pe credincioși spre o tot mai deplină asemănare a rațiunilor lor cu rațiunile divine [7]. Ele au totodată caracter de revendicare, sînt trăite de creștini ca niște cuvinte divine, nelipsite de înțelesuri, că-

6. A. M. Allchin, *The Doctrine of Man. An Eastern Perspective*, în vol: *Man: fallen and free*, Holder and Stoughton. London, 1969, p. 151.

7. *Ambigua, 40*, P. G., XCI, 1341 D. Prin aceasta se împacă viziunea caracterului permanent și dinamic al realității. Teologia protestantă modernă nu vede această posibilitate de împăcare, ci consideră că trebuie să opună vechii concepții creștine statice despre realitate — împrumutată din filozofia greacă *(Parmenide)*, care afirmă prin «rațiunile» (logoi) lucrurilor; stabilitatea lor — o concepție dinamică. De aceea dumnezeul filozofiei grecești era și el static, era «incapabil de a întreprinde ceva» (Jürgen Moltmann, *Die Theologie der Hoffung*, 1963, p. 24, 34; R. Bultmann, *Glauben und Verstehen*, 1933, p. 276; W. Pannenberg, *Was ist der Mensch*, Göttingen, ed. II, 1964, p. 53).

Dar a considerat că toate se schimbă în așa fel încît cu vremea nu mai e nimic din ce a fost, ar însemna un transformism radical. Învățătura răsăriteană despre ființa neschimbată a lui Dumnezeu și despre energiile necreate împacă viziunea permanenței și dinamismului divin. Iar aceea de «logos» al lucrului care rămîne neschimbat și «tropi» (moduri) care se schimbă împacă două aspecte de realități create, care trebuie recunoscute în egală măsură.

Sf. Grigore de Nisa spune: Acordul creației cu ea însăși stă în amestecul celor contrare căci stabilitatea și mișcarea sînt contrare. Dar acestea s-au amestecat între ele, în firea lucrurilor» *(In Psalmos*, lib. I, cap. IV, P. G., XLIV, 441).

rora trebuie să le răspundă aceştia prin credinţa şi faptele lor. Dumnezeu se află prin energiile Sale în raport dialogic cu credincioşii; aceştia se decid pe de o parte liber să răspundă cuvintelor divine, care sînt în acelaşi timp energii, pe de alta primesc de la ele puterea să le răspundă prin cuvintele şi faptele lor, adăugînd la ele aportul fiinţei lor create. Credinţa lor nu e mai puţin stimulată de energiile divine ca faptele lor.

Dar energiile divine operează şi altfel decît prin relaţia dialogică de fiecare zi cu fiecare credincios sau prin relaţia de fiecare zi între credincios şi credincios.

Energiile divine au şi putere creatoare. Dacă cuvîntul lui Dumnezeu, ca indicaţie şi putere conducătoare spre un scop determinat şi în acest sens ca o formă îndreptată spre scop a energiei lui, produce o mişcare modificatoare în creatura spre care se îndreaptă, se poate cugeta că cuvîntul — energie al lui Dumnezeu poate produce şi din nimic realităţile intenţionate prin el.

Actul creator operează şi el asemenea cuvîntului: cheamă, provoacă şi împuterniceşte o realitate la mişcarea unui răspuns. Deosebirea e că pe cînd cuvîntul adresat de Dumnezeu (şi, după asemănarea lui, cel adresat de om unei realităţi existente în prealabil, produce o stare, o mişcare, o realitate nouă în acea realitate dată, şi această apariţie se manifestă în răspunsul dat de respectiva realitate, — în cazul creaţiei, realitatea produsă nu apare într-o realitate existentă, ci ca una cu existenţa în sine; dar apariţia ei este de asemenea echivalentă cu răspunsul ei la chemarea cuvîntului dumnezeiesc. Aducerea la existenţă a creaţiei este aşezarea lui Dumnezeu în dialog cu ceva din afară de Sine. Creaţia apare în existenţă apărînd în atîrnarea dialogică de Cel cu adevărat existent, împărtăşindu-se astfel de existenţa Celui existent.

Cînd cheamă Dumnezeu, rostindu-şi cuvîntul Său, nu se poate să nu i se răspundă. Cuvîntul «spus» de Dumnezeu este o structură raţională gîndită de El activ, sau energetic, avînd puterea să aducă în existenţă o realitate nouă, conformă ei, sau o stare nouă într-o realitate existentă de mai înainte. Cuvîntul rostit de Dumnezeu are ca urmare necesară, răspunsul realităţii căreia i se adresează. În el e forţa care provoacă în mod necesar un răspuns analog cu cuvîntul, cu structura raţională exprimată de Dumnezeu. Dacă nu există realitatea care are să răspundă, ea trebuie să apară în existenţă. În acest caz însăşi apariţia ei în existenţă e răspunsul care trebuie să urmeze cuvîntului lui Dumnezeu. În sensul acesta toate realităţile existente sînt răspunsuri la cuvintele creatoare ale lui Dumnezeu, răspunsuri analoage cuvintelor lui, sînt ele însele chipurile cuvintelor lui Dumnezeu. Venirea la existenţă e şi un răspuns inconştient al creaturilor la cuvîntul lui Dumnezeu, din puterea cuprinsă în acest cuvînt. Cuvîntul creator al lui Dumnezeu este poruncă: «El a zis şi s-au făcut, El a poruncit şi s-a zidit» (Ps. XXXII, 9). Porunca Lui produce imediat existenţa creaturii, ca răspuns al ei la această poruncă. «Porunca Lui devine fiinţă»,

spune Sfîntul Grigore de Nisa [8]. Dar aceasta înseamnă că actul divin creator nu trebuie conceput ca o «facere» samavolnică, a unei cauze exclusiviste, cu urmări de dominare, ci ca un act de iubire care începe prin aceasta un dialog al iubirii cu creatura, în care ea are să răspundă după ce o dată există, în libertate.

Durata creaturilor în existență e și ea o continuare a răspunsului lor inconștient din primul moment la cuvîntul creator al lui Dumnezeu. Dar durarea nu e numai ceva static, ci și o mișcare a făpturilor și a universului spre forme superioare. De aceea și cuvîntul lui Dumnezeu care le ține și răspunsurile făpturilor, care «acceptă» durata lor, nu sînt simple repetiții.

Cuvintele și faptele omenești sînt răspunsuri conștiente, deși uneori conștiința manifestată în ele nu e și o conștiință despre Cel căruia îi răspund. Răspunsurile în care conștiința îmbrățișează și pe Cel căruia I se răspunde se manifestă în credința și în faptele din credință ale oamenilor. Sfîntul Maxim Mărturisitorul zice în această privință: «Căci toate cele create după ființă și prin devenire sînt afirmate (de Dumnezeu), fiind conținute în rațiunile (cuvintele) proprii și în cele din afara lor» [9]. Toate sînt create și menținute, așadar, prin rațiunile-cuvintele lui Dumnezeu, în care se cuprind, în care persistă, în care-și au puterea de existență. Căci cuvintele lui Dumnezeu au ca o urmare necesară răspunsul creaturilor ca apariție și ca durată a lor în existență.

Ceea ce pune mai mult în relief caracterul iubitor al actului creator al lui Dumnezeu e că lucrurile fiind cuvinte ale lui Dumnezeu, mai precis răspunsuri create, inconștiente la chemările lui Dumnezeu, sînt în același timp cuvinte ale lui Dumnezeu către oameni, deci răspunsuri pe care aceștia au să și le însușească în mod conștient, ca preluînd ei înșiși aceste răspunsuri inconștiente să pună și ceva de la ei în ele, prin aprofundarea valorii lor și actualizarea continuă a acestei valori pentru desăvîrșirea lor. Dar așa cum lucrurile ca răspunsuri sînt totodată efectele lucrării lui Dumnezeu, așa în însușirea și aprofundarea conștientă a răspunsului lor de către credincioși e activă și lucrarea lui Dumnezeu.

3. Am menționat încă mai înainte că energiile-rațiunile divine îndreptate spre lume au și o țintă viitoare de urmărit cu oamenii și cu lumea. Un partener cheamă pe celălalt spre sine, dar și spre un viitor pe care nu-l are încă nici unul nici celălalt, dar al cărui chip îl străvede întîi cel ce cheamă, apoi și cel chemat. Dumnezeu îndreaptă prin energiile-rațiunile sau cuvintele Sale nu spre un viitor care nu există în El. Dumnezeu îndeamnă pe credincioși spre viitorul lor întrucît îi revendică spre noi trepte în urcușul spre El însuși. Un om cheamă pe alt om spre sine, dar îndeamnă mai ales spre Dumnezeu, ca deosebit de sine. Îl îndeamnă să urce împreună cu sine spre Dumnezeu și prin aceasta spre propria lui realizare. Și numai în acest sens îl cheamă la solidaritate cu sine.

---

8. Sf. Grigore de Nisa, *In Psalmos*, lib. II, cap. VIII, P. G., XLIV, 517.
9. *Ambigua*, P. G., XCI, 1031.